

УДК 504.75:681.2.543

Р.М.Джала, В.М.Юзевич, М.І.Мельник, О.М.Семенюк

Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України

ЕНЕРГІЯ АКТИВАЦІЇ ДЕФОРМОВАНОГО МЕТАЛУ ПОБЛИЗУ ВЕРШИНИ КОРОЗІЙНОЇ КАВЕРНИ

Запропонована математична модель для оцінювання енергії активації анодного і катодного процесів в системі «метал – електроліт». Модель описує корозійне розчинення сталі поблизу вершини корозійної заглибини (каверни) в умовах пластичного деформування з урахуванням характеристик міжфазного шару.

Ключові слова: *корозійні каверни, сталь, електрохімічні процеси, моделювання, енергія активації, механічне навантаження.*

Поверхневі корозійні дефекти (мікротріщини) магістральних трубопроводів в умовах експлуатації часто заповнені ґрунтовим електролітом (рідиною). В умовах механічного навантаження внутрішнім тиском дефекти змінюють розміри і в кінцевому варіанті можуть бути причиною виникнення магістральної тріщини. Розглядаючи поширення мікротріщини з позицій механіки руйнування, в основному використовують концепцію квазікрихкого руйнування [1] не концентруючи увагу на кінетичній природі процесу, яка проявляється не тільки в умовах циклічних навантажень. Багаточисельні систематичні експериментальні та теоретичні дослідження показали, що руйнування не є критичною подією, яка проходить при певних значеннях напружень чи деформацій [2]. В процесі дії, зокрема, статичного навантаження проявляються мікропластичні деформації, які мають ймовірнісний характер. Тому для більш об'єктивного трактування фізико-хімічних процесів у магістральних трубопроводах, які контактують з корозійним середовищем, при розгляді пластичних ефектів доцільно звернути увагу на характер елементарних актів деформування.

Зв'язок проблеми з науковими та практичними завданнями:

Практичне завдання. Необхідно існуючу інформацію про умови квазікрихкого руйнування металу поблизу вершини тріщини доповнити інформацією про мікропластичні деформації в умовах дії статичного навантаження для того, щоб більш точно прогнозувати поведінку дефектів магістральних трубопроводів в умовах дії механічних навантажень і корозійних середовищ.

Наукове завдання. Процеси пластичного деформування у міжфазному шарі на межі розділу «метал–електроліт» поблизу вершини тріщини вивчено недостатньо. Існують лише загальні модельні уявлення щодо механізмів виникнення відповідних механічних напружень і їх зв'язки з корозійними процесами [1,3-5]. Необхідно з допомогою методів фізики поверхневих явищ і фізики руйнування розкрити характер перерозподілу електричних зарядів і механічних напружень на межі розділу «метал–електроліт» і оцінити їх вплив на умови пластичного деформування, що приводять до змін профілю тріщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми:

Елементи методології оцінювання змін параметрів стану у деформованому металі поблизу вершини тріщини, заповненої корозійним середовищем, розглядались у працях [1,3-5]. У [5] на основі чіткої математичної постановки отримано розв'язок задачі математичної фізики для еліптичного отвору в електропровідному середовищі (металі) (інтенсивність зовнішнього навантаження $p=30$ МПа; модуль Юнга – $E = 2 \cdot 10^{11}$ МПа; коефіцієнт Пуассона – $\nu=0,3$), за результатами якої (в стаціонарному стані) встановлено, що для корозійного середовища (всередині отвору), характеристики якого відповідають 1 % NaCl, перевищення електродного потенціалу E_p у вершині еліпса в порівнянні з коловим отвором сягає більше 5 разів. Еліптичний отвір можна розглядати як модель тріщини. У [6] задекларовано моделювання процесів руйнування металевих матеріалів за механічного навантаження і дії водневих та корозійних середовищ, але запропонований варіант моделі переобтяжений великою кількістю припущень і констант, методика визначення яких не цілком зрозуміла. Крім того, вважається, що область металу поблизу вершини тріщини заповнена острівцями пасивувального шару (катодними), розміри яких змінюються (невідомо як), а сама вершина тріщини поширюється стрибками малої довжини [6]. Оцінювання тривалості тих стрибків не представлено. У [6] інформація про елементарні акти пластичного деформування не розглядається.

© Р.М.Джала, В.М.Юзевич, М.І.Мельник, О.М.Семенюк

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не розроблено достатньо обґрунтованих методик аналізу пластичних деформацій поблизу вершин заглибин (тріщин) в металах (типу сталі), заповнених корозійним середовищем в умовах дії механічного навантаження. Тому основним завданням є застосування низки теоретичних положень фізики поверхневих явищ та термодинаміки нерівноважних процесів для спрощення опису пластичних ефектів, які характеризують ситуацію поблизу вершини заглибини (тріщини) в металі, в умовах дії механічного навантаження і впливу корозійного середовища.

Об'єкт досліджень – приповерхневі шари металу (магістрального трубопроводу) і рідке середовище, яке проникає із ґрунту в область, близьку до вершини заглибини (каверни). Дане рідке середовище моделюємо водним розчином (ґрунтовим електролітом), в якому можливе проходження корозійних процесів.

Предмет досліджень – електричні та механічні параметри, що характеризують пластичне деформування та корозійне розчинення металу (сталі) поблизу вершини корозійної каверни, заповненої корозійним середовищем (ґрунтовим електролітом).

Формулювання задачі. Розглядаємо задачу деформування металу (сталі) біля локального поверхневого кругового в плані дефекту труби за умови пружної деформації (рисунок). Постановка задачі аналогічна як у праці [7].

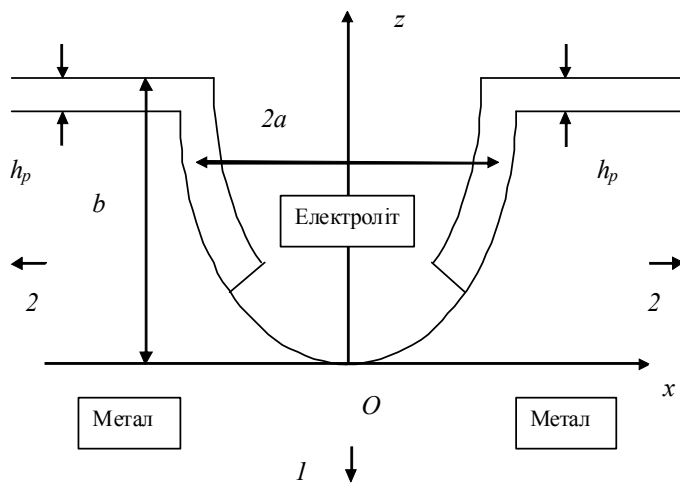

Рисунок. Схема поверхневої заглибини (каверни), заповненої ґрунтовим електролітом:

l – напрям поширення тріщини; 2 – напрям дії напружень σ_{xx} ; h_p – товщина пасивної плівки; $d=2a$ і b – діаметр та глибина каверни; $a/R < 0,1$; $H/R < 0,05$; H – товщина труби ($b \ll H$).

Позначимо $D=2R$, H – діаметр і товщина труби; $d=2a$, b – діаметр та глибина заглибини; p – тиск у трубопроводі; ν – коефіцієнт Пуассона, E – модуль поздовжньої пружності матеріалу (сталі); ΔT – зміна температури. Вважаємо, що труба не може переміщатися вздовж осі y [7]. Наближено знаходять напруження $\sigma_1 = \sigma_{xx}$ у поперечному напрямку, а в поздовжньому $\sigma_2 = \sigma_{yy}$ [7]:

$$\sigma_1 = \sigma_{xx} = pR / H; \quad \sigma_2 = \sigma_{yy} = \nu pR / H - \alpha E \Delta T. \quad (2)$$

В основі досліджень системи «метал–електроліт» приймаємо макроскопічний підхід, якому відповідають співвідношення нерівноважної термодинаміки та фізики поверхні твердого тіла [8]. Розглянемо концентрацію напружень біля локального поверхневого кругового в плані дефекту (розміщеного на зовнішній поверхні труби) за умови пружної деформації, викликаной внутрішнім гідростатичним тиском p , в початковий момент часу. Вважаємо, що вісь труби, радіус якої R , спрямована по осі y , x – впоперек труби, z – перпендикулярна до поверхні труби; початок координат (O) розміщений у вершині каверни і в цьому місці як показують експерименти буде пластичне деформування металу [3]. В результаті під дією зовнішнього механічного навантаження в околі точки O поверхня каверни буде зростати, а також цілком ймовірно, що в тому місці виникне тріщина, яка буде поширюватись в напрямку l (тобто, по осі z) (рисунок).

Прийmemo, що труба із заглибиною у формі півеліпсоїда обертанннн знаходиться в умовах двовісного розтягу на безмежності, якому відповідають напруження $\sigma_1 = \sigma_{xx}$, $\sigma_2 = \sigma_{yy}$ (2). Крайові умови записуємо в циліндричній системі координат (r, θ, z) для круглого шару достатньо великого радіуса $r=r_2$ [7]:

$$\begin{aligned} \sigma_{rr} &= (\sigma_1 + \sigma_2) / 2 + (\sigma_1 - \sigma_2) \cos(2\theta) / 2 = F_r, & \sigma_{r\theta} &= -(\sigma_1 - \sigma_2) \sin(2\theta) / 2 = F_\theta, \\ \sigma_{rz} &= F_z = 0, & (r=r_2, & 0 < z < H, \quad 0 < \theta < 2\pi). \end{aligned} \quad (3)$$

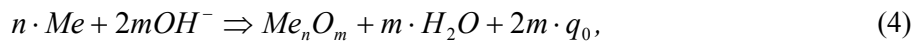
Тут F_r, F_θ, F_z – компоненти вектора зовнішніх зусиль, заданих на поверхні заглибини

$$S_r = \{(r, \theta, z) | r = r_2, 0 < z < H, 0 < \theta < 2\pi\}.$$

Симетрія задачі визначення компонент механічних напружень відносно осей OX і OY та її лінійність спрощують побудову загального розв'язку [7].

Основна частина

Утворення окислу в околі вершини каверни (тріщини) можливе внаслідок взаємодії металу (Me) з іонами OH^- [4]:

де $q_0 = 1,6 \cdot 10^{-19}$ С – елементарний заряд (заряд електрона); n, m – натуральні числа.

Рівноважний потенціал утворення окислу E_p^{MeO} залежить від рівноважного потенціалу (електродного) процесу E_p і кислотності pH середовища [4]:

$$E_p^{MeO} = E_p + 0,826 - 0,059 \cdot pH. \quad (5)$$

Тут значення потенціалів виражені у вольтах.

В результаті розв'язання в циліндричних координатах (r, θ, z) задачі розподілу механічних напружень в області каверни отримано наближене співвідношення для нормованих напружень [7]:

$$\alpha_1 = \max(\bar{\sigma}_1) = \max(\sigma_{\theta\theta}(r, z, \pi/2) / \sigma_1) = 1 + 2 \cdot \bar{b}^{\bar{a}/(\bar{a}+0,25)}, \quad (6)$$

де $\bar{a} = a/H$, $\bar{b} = b/H$; $\theta = \pi/2$ у вершині каверни (в початку координат (див. рисунок)).

Енергетичний баланс в процесі поширення корозійної тріщини можна представити аналогічно як у ситуації корозійного розтріскування: робота пластичної деформації – P_{PL} , зміна початкового запасу енергії W_{zp} , виділення енергії в процесі електрохімічної реакції W_{ec} [3]:

$$P_{PL} = W_{zp} + W_{ec} = \frac{K_1^2(1-\nu^2)}{E} + \frac{z_{si} F \rho \cdot \delta}{\zeta \cdot M}, \quad (7)$$

де K_1 — коефіцієнт інтенсивності напружень; ρ – густина матеріалу; z_{si} – формальний заряд сольватованих іонів; $F = 96500$ С/гр-мол – постійна Фарадея; δ – висота фронту тріщини, що насувається; M – молекулярна маса металу; ζ – перенапруження анодної реакції. Величиною поверхневої енергії в (7) можна нехтувати, оскільки вона мала в порівнянні з роботою пластичної деформації P_{PL} [3].

При пороговому значенні коефіцієнта інтенсивності напружень K_{1SCC} , тобто при мінімальному значенні K_1 , що відповідає початку поширенню корозійної тріщини, рівняння (7) набуває наступного вигляду [3]:

$$K_{1SCC} = \sqrt{\frac{E}{1-\nu^2} \cdot \left(\frac{P_{PL} - z_{si} F \rho \delta \zeta}{M} \right)} = \sqrt{C_{k1} (P_{PL} - C_{k2} \cdot \zeta)}, \quad (8)$$

$$\text{де } C_{k1} = \frac{E}{M(1-\nu^2)}; \quad C_{k2} = \frac{z_{si} F \rho \delta E}{M(1-\nu^2)}.$$

Із виразу (8) видно, що P_{PL} , ζ – основні величини, від яких залежить K_{1SCC} . Зменшення значення роботи пластичної деформації P_{PL} відбуватиметься в результаті збільшення або межі текучості, або швидкості механічного зміцнення у вершині тріщини. В результаті кожен з цих чинників при постійному значенні ζ знижуватиме величину K_{1SCC} і, отже, знижуватиме ступінь опору щодо поширення корозійної тріщини [3]. Збільшення перенапруження анодної реакції ζ (потенціал металу стає більш електропозитивним) при певному значенні роботи пластичної деформації P_{PL} , згідно співвідношення (8), приводить до пониження опору поширенню тріщини. Величина анодного перенапруження ζ є функцією електрохімічних умов усередині тріщини і, відповідно, умови поширення корозійної тріщини будуть залежати від pH (водневого показника) розчину електроліту, активності аніонів, електродного потенціалу E_p , хімічного складу металу, поверхневого натягу і поверхневої енергії поблизу вершини тріщини, а також умов формування пасивувального шару [3].

Напруження, що виникають в металі, і швидкість росту корозійного дефекту зв'язують за допомогою співвідношень нерівноважної термодинаміки [3]. Деформація металу ε (ε – перший інваріант тензора деформацій) розглядається на стадії лінійного зміцнення, коли дислокації шикуються і рухаються в системі паралельних площин ковзання за відсутності поперечного ковзання. З математичних міркувань випливає ряд феноменологічних рівнянь, що відображають взаємозв'язок процесів пластичної деформації і стресс-корозії в металах. Такі рівняння при одночасному процесі деформування і електрохімічної корозії приймають наступний вигляд [3]:

$$J_d = L_A A + L_B \zeta; \quad I_C = L_C \varepsilon + L_d \zeta; \quad (9)$$

де J_d – густина потоку дислокацій (дислокаційний струм); I_C – густина електричного струму при корозії; A – узагальнена сила (хімічна спорідненість процесів створення і руху дислокацій); феноменологічні коефіцієнти: L_A – коефіцієнт, що характеризує провідність; L_d – характеризує поляризованість електроду; $L_C = L_B$ регулюють ступінь взаємного впливу деформації та електрохімічної корозії і виражають кількісно явище механохімічного ефекту. Фізичний сенс цього коефіцієнта (L_C) полягає в зміні хімічного потенціалу металу в результаті його пластичної деформації, яка пов'язана з ослабленням міжатомних зв'язків в місцях скупчення дислокацій.

Використаємо базову концепцію механіки корозійного руйнування конструкційних матеріалів. Згідно цієї концепції стан зони передруйнування матеріалу в околі вершини тріщини можна описати такими групами параметрів [4]: $P_j(\sigma)$ – параметри, що характеризують напружено-деформований стан матеріалу і є функціями прикладених до тіла зовнішніх зусиль, яким відповідають напруження σ (σ – перший інваріант тензора механічних напружень); $L_n(\tau)$ – параметри, які визначають у часі τ фізико-хімічні процеси, що проходять між деформованим металом і корозійним середовищем; $B_m(s)$ – параметри, що характеризують стан поверхонь матеріалу «s», які є до руйнування і утворюються під час руйнування. Швидкість локального корозійного руйнування матеріалу (тобто швидкість розвитку корозійної тріщини, яка виникне у вершині каверни) подамо аналогічно як для корозійно-втомної тріщини [4]:

$$\frac{da}{d\tau} = f(C_i, P_j(\sigma), L_n(\tau), B_m(s)), \quad (10)$$

де a – характерний лінійний розмір тріщини в напрямку її поширення; C_i – константи, що характеризують систему «матеріал (метал) – корозійне середовище»; $i, j, n, m = 1, 2, 3, \dots$. Наближено для зони передруйнування металу (сталі) співвідношення (10) подамо у вигляді:

$$\frac{da}{d\tau} = f(E, \nu, K_1, pH, E_p, W_s, \sigma_s, \gamma_s), \quad (11)$$

де $E, \nu, K_1, pH, E_p, W_s, \sigma_s, \gamma_s$ – параметри; W_s, σ_s – поверхневі енергія та натяг; $\gamma_s = \gamma_s(W_s)$ – питома робота пластичної деформації на одиницю поверхні тріщини при утворенні нової деформаційно активованої поверхні. Параметр γ_s входить у відому формулу Гріфітса-Орована [1]:

$$\sigma_* = \sqrt{\frac{2E(W_s + \gamma_s)}{\pi \cdot a(1-\nu^2)}}, \quad \sigma_* = \sqrt{\frac{2E(W_s + \gamma_s)}{\pi \cdot a}}, \quad (12)$$

Тут перша формула записана для плоскої деформації, друга – для плоского напруженого стану; σ_* – критичне напруження ($\sigma_* = \sigma_T$, σ_T – границя текучості).

Аналогічно як у [1] подамо оцінки довжин пластичних зон в околі вершини тріщини:

$$d = 0,578 \frac{K_1^2}{\pi \cdot \sigma_T^2}, \quad d_* = \frac{\pi \cdot K_1^2}{8 \cdot \sigma_T^2}, \quad (13)$$

де d і d_* – характерні розміри для плоскої деформації і плоского напруженого відповідно.

Для оцінювання граничного стану матеріалу (сталі) поблизу вершини каверни (тріщини) в умовах складного напруженого стану використовуємо критерій Губера-Мізеса (для σ_i – інтенсивності напружень) або Кулона-Треска (для σ_τ – максимального дотичного напруження) [9]:

$$\sigma_i = \frac{\sqrt{2}}{2} \sqrt{(\sigma_1 - \sigma_2)^2 + (\sigma_1 - \sigma_3)^2 + (\sigma_2 - \sigma_3)^2} = const, \quad \sigma_\tau = \tau_{max} = \frac{\sigma_1 - \sigma_3}{2} = const, \quad (14)$$

в яких $\sigma_1, \sigma_2, \sigma_3 = \sigma_{zz}$ – головні напруження.

Для моделювання особливостей пластичного деформування у вершині каверни (тріщини) використаємо інтегральну характеристику швидкості процесу, що веде до розриву тіла, тобто “довговічність” (τ_d) – час між моментом прикладання навантаження і моментом розриву тіла. Цей час обернено пропорційний середній швидкості процесу руйнування [2]:

$$\tau_d(\sigma, T) = \tau_0 \exp \frac{U_0 - \gamma_d \cdot \sigma}{kT}, \quad (15)$$

де k – постійна Больцмана; $\tau_0 \sim 10^{-13}$ с – час, за порядком величини близький до періоду коливань атомів у твердих тілах (періоду коливань максимальної частоти в дебаєвському спектрі); U_0 характеризує енергію активації розриву міжатомних зв'язків і практично співпадає з енергією дисоціації речовини (металу); $\gamma = q \cdot V_a$, де V_a – активаційний об'єм у елементарному акті дисоціації, q коефіцієнт (безрозмірний) локальних механічних перенапружень (досягає за рахунок мікроефектів в реальних тілах значень $10 \div 100$ і вище, що і характеризує відмінність

експериментальної величини міцності від теоретичної) [2]. Зокрема, для сталі (заліза) $U_0 = 4,4$ еВ, $V_a = 1,2 \cdot 10^{-2}$ нм⁻³ [2]. Необхідно відзначити, що U_0 близька до енергії сублімації W_{subl} більшості металів, яка для заліза приймає значення $W_{subl}(Fe) = 4,2$ еВ.

Пластичне деформування металу супроводжується послідовними елементарними актами розриву напружених міжатомних зв'язків в результаті флуктуацій теплової енергії атомів. Залежність (15) увійшла до науки про міцність (руйнування) як формула Журкова [2].

Процесу електрохімічної (корозійної) реакції в системі «метал – електроліт» відповідають густини анодного i_a і катодного i_k струмів, які характеризують швидкості окислення та відновлення [10]:

$$i_a = k_1 \exp(-w_a / (RT)), \quad i_k = k_2 C \exp(-w_k / (RT)). \quad (16)$$

Тут k_1, k_2 – константи швидкостей анодної та катодної реакцій; C – концентрація (активність) іонів металу (окислювача) в приелектродному шарі електроліту; w_a, w_k – енергії активації анодної та катодної реакцій; $R = 8,31$ J/(g·mol·K) – універсальна газова стала; T – абсолютна температура. У вираз для i_a (16) у явному вигляді не входить концентрація атомів металу, бо вона під час реакції практично не змінюється і включена в константу k_1 .

Енергії активації електрохімічного процесу з урахуванням стрибка потенціалу напруженості електричного поля в подвійному електричному шарі $\Delta\psi_e$, змін, викликаних кривизною поверхні, електродного потенціалу $\Delta\psi_s$ і механічним навантаженням $\Delta\psi_p$, запишемо у вигляді:

$$w_a = w_{0a} - \alpha z F (\Delta\psi_e + \Delta\psi_s + \Delta\psi_p), \quad w_k = w_{0k} + (1 - \alpha) z F (\Delta\psi_e + \Delta\psi_s), \quad (17)$$

де $\alpha, (1 - \alpha)$ – коефіцієнти переносу; z – валентність іона; w_{0a}, w_{0k} – постійні величини для конкретних умов системи «метал – корозійне середовище (електроліт)». Зв'язок w_a, w_k з параметром $\Delta\psi_e$ подано у монографії [11], але в ній відзначено, що експериментально визначити $\Delta\psi_e$ неможливо. У [12] наведена методика теоретичного оцінювання $\Delta\psi_e$ для металів. Зокрема, для сталі (заліза) $\Delta\psi_e = 5,3$ В. В [10] у виразі для w_a наведено $\Delta\psi_p$, а у виразах для w_a, w_k фігурує рівноважний електродний потенціал E_{p*} . Таким чином вирази для w_a, w_k (17) більш загальні і конкретизовані порівняно із аналогічними співвідношеннями у (11), (12). Методика оцінювання зміни електродного потенціалу $\Delta\psi_s$, викликаного кривизною поверхні, і відповідний конкретний приклад для металевого тіла з порожниною еліптичного перерізу наведено у праці [5]. На основі числових розрахунків встановлено, що перевищення електродного потенціалу у вершині еліпса в порівнянні з коловим отвором сягає більше 5 разів [5].

Як відзначено у монографії [4], поверхня, заповнена пасивною плівкою, має властивості катодної області, а ювенільна поверхня поблизу вершини каверни (тріщини) є анодною. Як відомо [6,13], корозійна тріщина поширюється стрибками малої довжини. Для оцінювання ефективного часу цих стрибків доцільно використати співвідношення типу (15), розглянувши умови дислокаційної релаксації (J_d), на які впливають точкові дефекти і міжвузлові атоми [8].

На основі співвідношень (1)–(17) можна буде оцінити енергетичні характеристики міжфазних шарів та активаційних процесів, які характеризують метал, середовище і динаміку корозійних (анодного та катодного) процесів поблизу вершини каверни в навантаженій трубі. Результати і висновки.

Проведено узагальнення енергій активації анодного та катодного електрохімічних процесів в системі «метал – електроліт» з урахуванням стрибка потенціалу напруженості електричного поля в подвійному електричному шарі, а також змін електродного потенціалу, викликаних кривизною поверхні і механічним навантаженням.

Запропоновано низку фізико-хімічних параметрів і співвідношень (1)–(17), які характеризують метал і середовище поблизу вершини корозійної каверни (тріщини). З їх допомогою можна провести оцінювання електричних та механічних енергетичних величин, а також фізико-хімічних характеристик матеріалів в системі «метал – електроліт». Основна увага зосереджена на потоках дислокацій та корозійних струмах, від яких залежить зміна форми каверни (тріщини) та швидкість її просування в умовах пластичного деформування.

У перспективі з використанням накопичених на основі експериментальних досліджень даних можна буде оцінити зміни енергій активації катодного та анодного процесів між металом (залізом) і ґрунтовим електролітом поблизу вершини корозійної каверни (тріщини) в магістральному трубопроводі, підданого дії механічного навантаження.

1. Панасюк В. В. Основы механики разрушения / В. В. Панасюк, А. Е. Андрейкив, В. З. Партон. – К.: Наук. думка, 1988. – 488 с.
2. Слуцкер А. И. Характеристики элементарных актов в кинетике разрушения металлов / А. И. Слуцкер // Физика твердого тела. – 2004. – Т. 9, № 46. – С. 1606-1613.
3. Новый справочник химика и технолога. Электродные процессы. Химическая кинетика и диффузия. Коллоидная химия // Редактор С. А. Симанова. – Санкт-Петербург: АНО НПО "Профессионал", 2004. – 838 с.
4. Дмитрах І. М. Вплив корозійних середовищ на локальне руйнування металів біля концентраторів напружень / І. М. Дмитрах, В. В. Панасюк. – Львів: ФМІ ім. Г. В. Карпенка НАН України, 1999. – 342 с.
5. Стащук М. Розрахунок зміщення електродного потенціалу, зніційованого пружним полем, на межі еліптичного отвору із середовищем / М. Стащук, Л. Журавчак, М. Дорош // Проблеми корозії та протикорозійного захисту матеріалів: в 2-х т. / Спецвипуск журналу «Фізико-хімічна механіка матеріалів». – Львів: Фізико-механічний інститут НАН України, 2010. – Т. 1, № 8. – С. 49-54.
6. Сакара А. Математичне моделювання процесів руйнування металевих матеріалів за механічного навантаження і дії водневих і корозійних середовищ / А. Сакара, Ю. Банахевич, І. Лохман // Проблеми корозії та протикорозійного захисту матеріалів: в 2-х т. / Спецвипуск журналу «Фізико-хімічна механіка матеріалів». – Львів: Фізико-механічний інститут НАН України, 2010. – Т. 1, № 8. – С. 120-124.
7. Осадчук В. А. Концентрація напружень у трубопроводі з поверхневою заглибиною у формі півеліпсоїда обертання / В. А. Осадчук, Ю. В. Банахевич // Фізико-хімічна механіка матеріалів. – 2002. – № 2. – С. 37-42.
8. Юзевич В. Моделювання корозійних процесів у системі «метал-електроліт» з урахуванням дифузійного імпедансу / В. Юзевич, І. Огірко, Р. Джала // Фізико-математичне моделювання та інформаційні технології. – 2011. – Вип. № 13. – С. 173-181.
9. Писаренко Г. С. Деформирование и прочность материалов при сложном напряженном состоянии / Г. С. Писаренко, А. А. Лебедев. – К.: Наук. Думка, 1976. – 416 с.
10. Колодій Б. І. Вплив енергії деформації металу на його взаємодію з корозійним середовищем / Б. І. Колодій // Фізико-хімічна механіка матеріалів. – 2002. – № 2. – С. 71-75.
11. Антропов Л. И. Теоретическая электрохимия / Л. И. Антропов. – М.: Высшая школа, 1975. – 560 с.
12. Юзевич В. М. Діагностика матеріалів і середовищ. Енергетичні характеристики поверхневих шарів / В. М. Юзевич, П. М. Сопрунок. – Львів: ФМІ ім. Г. В. Карпенка НАН України, вид-во "СПОЛОМ", 2005. – 292 с.
13. Андрейків О. Є. Механіка руйнування та довговічність металевих матеріалів у водневмісних середовищах / О. Є. Андрейків, О. В. Гембара. – Київ: Наукова думка, 2008. – 344 с.